

Конкурентоспроможність висококваліфікованих працівників на міжнародному ринку праці: проблеми і виклики

О. ГРІШНОВА,
доктор економічних наук,
В. СИНЕНКО

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Досліджено основні тренди на міжнародному ринку висококваліфікованої праці та можливості конкурентоспроможності українських професіоналів на ньому. Виявлено причини та динаміку потужної інтелектуальної еміграції з України. Систематизовано її негативний та позитивний аспекти її впливу на розвиток економіки і суспільства. Запропоновано заходи розширення зайнятості та зменшення негативного впливу інтелектуальної еміграції в Україні.

Исследованы основные тренды на международном рынке высококвалифицированного труда и возможности конкурентоспособности украинских профессионалов на нем. Выявлены причины и динамика мощной интеллектуальной эмиграции из Украины. Систематизированы ее негативное и позитивное влияние на развитие экономики и общества. Предложены меры расширения возможностей занятости и уменьшения негативного влияния интеллектуальной эмиграции в Украине.

The main trends of the international market of highly competitive labour and possibility of competitiveness of the Ukrainian professionals in it are studied. The reasons and dynamics of strong intellectual emigration from Ukraine are revealed. Its negative and positive influence on development of economy and society is systematized. Measures for outspread of employment and reduction of negative influence of intellectual emigration in Ukraine are offered.

Ключові слова: міжнародний ринок праці, конкурентоспроможність, інтелектуальна міграція, висококваліфіковані працівники.

Постановка проблеми. Ринок праці є одним із основних і найскладніших елементів ринкової економіки. Через ринок праці найважливіший національний ресурс – людський капітал – розподіляється за регіонами, галузями і видами виробництва, професіями і підприємствами. Ринок праці дуже чутливий до всіх соціально-економічних процесів, які відбуваються в суспільстві. То ж зрозуміло, що кардинальні зміни і потрясіння 2014 р., що тривають в Україні, суттєво вплинули на ринок праці. Скорочення виробництва, закриття сотень підприємств на сході країни, військовий конфлікт, економічна та політична нестабільність – ці та інші причини, різко загостривши ситуацію, актуалізували проблеми конкурентоспроможності українців не лише на внутрішньому, але й на міжнародному ринку праці.

Конкурентоспроможність працівників на ринку праці – це відповідність якості робочої сили потребам ринку, можливість перемагати в конкуренції на ринку праці, тобто повніше порівняно з іншими кандидатами задовольняти вимоги роботодавців за рівнем знань, вмінь, навичок, особистих рис. У наш час

ринку праці дуже швидко глобалізується. Тож сфера відносин конкуренції виходить за межі країни. Конкурентоспроможність на міжнародному ринку праці – це сукупність характеристик, які визначають порівняльні позиції конкретного працівника на цьому ринку і дозволяють йому претендувати на здобуття певних вакансій.

Окрім високої якості робочої сили, що є визначальним параметром конкурентоспроможності, певне значення мають також і вимоги працівника до умов праці та її оплати, ціна послуг робочої сили у співвідношенні з її якістю. І саме в цьому аспекті наші працівники мають переваги – високу якість робочої сили в поєднанні з відносно невеликими вимогами до умов праці та її оплати. У наш час зростає значення інтелектуальних і творчих здібностей працівника для забезпечення його конкурентоспроможності. Інтелект стає рушійною силою, від якої залежать якість і темпи розвитку країн. Одним із шляхів формування інтелектуального капіталу є міжнародна міграція висококваліфікованих працівників.

Соціально-економічні аспекти міжнародної міграції глибоко досліджені науковцями. Але питання кон-

курентоспроможності працівників висококваліфікованої, інтелектуальної праці на міжнародному ринку ще не достатньо висвітлені у науковій літературі.

Мета роботи полягає у виявленні можливостей розширення зайнятості та зменшення негативного впливу інтелектуальної еміграції в Україні на ґрунті дослідження конкурентоспроможності працівників висококваліфікованої, інтелектуальної праці на міжнародному ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стрімкий розвиток і впровадження нових технологій у різних галузях виробництва й сферах громадського життя призвів до формування особливого сегменту світового ринку праці – ринку висококваліфікованих працівників, де національна належність і місце постійного проживання перестають бути реальними обмеженнями працевлаштування. Набула розвитку інтелектуальна міграція – постійна чи тимчасова зміна місця життя і роботи спеціалістів, які займаються висококваліфікованою, науковою, інтелектуальною, творчою працею, включаючи потенційних спеціалістів (талановитих школярів, студентів, аспірантів, стажерів, молодих вчених).

Міграція робочої сили, зокрема висококваліфікованої, є необхідним атрибутом міжнародних відносин, спільного існування світового співтовариства. Крім того, міграцію можна розглядати як важливу складову модернізації, тобто розвитку та удосконалення світового простору, глобального суспільства загалом.

Як слушно підкреслює професор О. Малиновська¹, серед основних причин еміграції висококваліфікованих фахівців можна виділити: 1) недостатнє фінансування наукової сфери; 2) низький рівень заробітної плати та соціальних гарантій вчених-науковців; 3) недосконалу інфраструктуру та неефективне інституційне забезпечення, що унеможливує реалізацію наукових розробок і фахових компетенцій; 4) недостатню матеріальну базу, яка стримує розвиток наукових досліджень та відкриттів; 5) нестабільну економічну та політичну ситуацію в країні; 6) відсутність перспектив професійної реалізації тощо.

Найпотужнішим інтелектуальним реципієнтом, зокрема і для України, є США. У сфері науки й техніки нині там працює понад 30% іммігрантів з докторським ступенем². Іншими центрами, що притягують основну частку висококваліфікованої іноземної робочої сили, виступають Канада, Австралія, та

країни Західної Європи, де є попит на висококваліфікованих працівників, але також спостерігаються використання іноземної робочої сили на важких, непрестижних і шкідливих для здоров'я роботах.

За обсягами еміграції Україна посідає 5-е місце в світі. За даними Світового банку, за кордоном знаходиться 6,6 млн. українців, які виїхали у різні роки (це майже 15% теперішньої чисельності населення країни). За кількістю емігрантів Україна поступається тільки Мексиці (11,9 млн.), Індії (11,4 млн.), Росії (11,1 млн.) і Китаю (8,3 млн.). За кордоном працюють 3,5% загальної чисельності українців, які мають вищу освіту³.

Після здобуття незалежності українське суспільство стає все більш відкритим. Це є запорукою виваженої, активнішої участі України в міжнародних процесах, зокрема міграційних. Формується контингент високоосвічених українців, що працюють в науково-дослідних центрах, навчальних закладах і провідних компаніях за кордоном.

Науковці мають можливість не тільки роботи, але й стажування, навчання, підвищення кваліфікації за кордоном. У 2013 р. чисельність науковців, які здійснивали такі виїзди збільшилась на 6,7% і досягла 4,4 тис. осіб. Для проведення наукових досліджень виїжджало 6,2 тис. осіб (на 6,4 % більше, ніж у 2012 р.). Разом з тим на 8,8% зменшилась кількість виїздів для викладацької роботи (435 осіб). З метою участі в міжнародних семінарах, конференціях тощо було здійснено 10,9 тис. виїздів за кордон. Переважна більшість виїздів (92,3%) проводилось терміном до 3-х місяців, 6,8% – до одного року, 47 осіб виїжджали більше ніж на 2 роки⁴.

Конкурентоспроможність висококваліфікованих працівників на міжнародному ринку праці суттєво залежить від рівня кваліфікації та затребуваності спеціалістів за певною галуззю наук. Найбільше наукових мігрантів запрошують у сферу природничих наук, зокрема фізико-математичних та медичних. На короткий термін є попит в сфері технічних наук, значно менший – в економічних, юридичних, психологічних науках.

Поширеною стала практика використання різноманітних грантів для молодих науковців, аспірантів. Відповідно до даних Держстату України чисельність грантів, отриманих на наукову роботу від міжнародних фондів, у 2013 р. збільшилася порівняно із 2012 р. на 15,7% і становила 2147, у т.ч. індивідуаль-

¹Малиновська О. А. Міграції в умовах глобальної фінансово-економічної кризи / О. А. Малиновська // Регіональна економіка. – 2010. – №2. – С. 123–133.

²Policy Brief [Електронний ресурс] / The Migration Policy Centre at the European University Institute. – 2014. – Режим доступу : http://www.migrationpolicycentre.eu/docs/policy_brief/Policy%20Brief_Ukraine-2014.pdf. – Ukraine's key migration challenges and opportunities. – Назва з екрану.

³World Migration Report 2013 [Електронний ресурс] / International Organization for Migration. – Geneva, 2013. – Режим доступу: http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR2013_EN.pdf – Назва з екрану.

⁴Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

них – на 38,4% (1396). Загалом 5,1 тис. науковців скористалися грантами у 2013 році⁵.

Крім того, швидкими темпами зростає чисельність «маятникових» висококваліфікованих мігрантів: сьогодні багато вчених живуть і за кордоном, і на батьківщині, постійно мігруючи між двома країнами. Відомо, що багато вчених, викладачів вищих навчальних закладів Західної України працюють як у Україні, так і в Польщі, Угорщині, Словаччині тощо.

Вже десятки тисяч українців – висококваліфікованих спеціалістів IT-сфери – довели свою конкурентоспроможність на міжнародному ринку праці. Вони працюють на іноземного роботодавця дистанційно, не виїжджаючи з країни. При цьому, використовуючи тіньові схеми, вони (найчастіше – не за власним вибором, але за мовчазною згодою) не сплачують або сплачують мінімальні податки в Україні.

Визначальним фактором конкурентоспроможності наших громадян на зовнішньому ринку праці та активізації еміграції є не тільки економічна, а й політична ситуація в країні, яка вже тривалий час не сприяє інтелектуальному розвитку. На тлі подій 2014 р. можна прогнозувати зменшення конкурентоспроможності наших трудових мігрантів в Росії, але ймовірно збільшаться можливості трудової реалізації в країнах Європейського Союзу.

У ст. 18 Проекту Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу зазначається, що «існуючі можливості доступу до зайнятості для українських працівників, надані державами-членами згідно із двосторонніми договорами, мають бути збережені, а у разі можливості, покращені», а також те, що «Рада Асоціації зобов'язується розглянути можливість надання інших, більш сприятливих положень у додаткових сферах, зокрема можливості доступу до професійного навчання, згідно із законами, умовами та процедурами, чинними у державах-членах та в ЄС, при цьому беручи до уваги ситуацію на ринку праці у державах-членах та в ЄС»⁶. Можна припустити, що після спрощення візового режиму, чисельність емігрантів з України збільшиться.

Економічна ситуація в Україні не просто несприятлива, вона виштовхує мобільних висококваліфікованих громадян шукати роботу за кордоном.

Заробітна плата науковця в Україні в десятки разів менша порівняно з розвинутими країнами. Так, середньорічна заробітна плата вченого у 2013 р. у США становила близько \$ 96 000, європейського вченого – \$ 66 700, в Канаді – \$ 78 200⁷, у той час як в Україні – \$ 4 700 або й менше⁸. Очевидно, що у 2014 р. вона зменшилася ще вдвічі в результаті падіння курсу гривні і зменшення витрат на науку під впливом кризи.

Варто зауважити, що конкурентоспроможність наших громадян на зовнішньому ринку праці передбачає можливість мати сприятливі умови для життя на території країни перебування. У 2008 році Єврокомісія схвалила дві директиви щодо залучення кваліфікованих мігрантів⁹. Згідно з ними передбачається допуск висококваліфікованих мігрантів в ЄС та створення «Блакитної карти», що надає цим людям низку соціально-економічних прав і гарантій, сприятливі умови для об'єднання родин, дотримання рівності у правах між громадянами держав-членів та власниками «Блакитної карти» щодо заробітної плати, спрощується процес отримання дозволу на роботу та право проживання і для роботодавця, і для працівника.

«Блакитна картка» створена, щоб залучати висококваліфікованих працівників. Вона дає змогу її власникам, які провели три роки в одній з країн ЄС, мати доступ до інших країн ЄС. Картка діє три роки і поновлюється додатково на два роки. Кандидатом на «блакитну картку» може стати особа, яка знайшла роботу в ЄС, має щонайменше п'ять років досвіду роботи у відповідній сфері чи диплом університету, визнаного відповідною країною-членом ЄС. Трудова угода кандидата має гарантувати дохід щонайменше в 1,7 рази більший ніж середня заробітна плата до вирахування податків у відповідній країні ЄС¹⁰. Реалізація Німеччиною Директиви Європейського союзу вступила в силу з 1 серпня 2012 р. Для заохочення кваліфікованих фахівців з усього світу в країні формується «culture of welcome». Політика, суспільство, уряд та бізнес заохочують людей залишитися в країні. Станом на кінець червня 2013 р. у Німеччині працювало 364 висококваліфіковані фахівці з України¹¹, які скористалися новими правилами отримання документів на перебування і роботу.

⁵Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

⁶Проект угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=56219>. – Назва з екрану.

⁷Palmer S. 2013 Life Sciences Salary Survey / Chris Palmer, Kate Yandell // The Scientist Magazine. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.the-scientist.com/?articles.view/articleNo/38033/title/2013-Life-Sciences-Salary-Survey>. – Назва з екрану.

⁸Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

⁹Директива Ради 2009/50/ЄС від 25 травня 2009 року про умови в'їзду та проживання громадян третіх країн для цілей висококваліфікованої роботи. [Електронний ресурс] / Офіційний вісник Європейського Союзу. – 2009. – № L 155/1. – С. 17–29 – Режим доступу: www.minjust.gov.ua/file/32257. – Назва з екрану.

¹⁰Зовнішня політика Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Представництво Європейської Комісії в Україні. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/newsletter/all-newsletters/2008/20081011_01_uk.htm. – Назва з екрану.

¹¹Німецька "блакитна карта" користується попитом в українських фахівців [Електронний ресурс] / Deutsche Welle. Федеральне відомство міграції та біженців. – Режим доступу: <http://dw.de/p/19D9t> – Назва з екрану.

За даними міністерства економіки ФРН¹², на німецькому ринку праці високий попит на вчених, фахівців з інноваційних технологій, лікарів, інженерів у всіх секторах економіки, але найбільше – в галузях автомобільного та електротехнічного машинобудування. Для інженерів у Німеччині є можливості кар'єрного зростання. Початківці з дипломом університету з технічних наук можуть очікувати на заробіток від Ї 36 000 на рік, що з кожним роком підвищується і може досягти від Ї 50 000 до Ї 64 000 після 10 років, а в деяких галузях – більш ніж Ї 70 000 на рік. Середня стартова зарплата для випускників медичних вузів вища, ніж в будь-якій іншій галузі – на рівні близько Ї 49 000 в рік. Німеччині також необхідні декілька тисяч високоосвічених лікарів.

Під аббревіатурою STEM відомий союз природничих наук, технологій, інженерії та математики. Хоча більшість STEM робочих місць зосереджені в приватному секторі, але держава також надає робочі місця в цій області шляхом фінансування науково-технічних дослідницьких організацій. Промисловість також потребує випускників зі ступенем в області STEM- предметів. Значний попит на вчених, математиків та ІТ-фахівців формують автовиробники та інжинірингові компанії, підприємства хімічної та фармацевтичної промисловості, біотехнологічні і нанотехнологічні компанії. Математики користуються великим попитом в банках і страхових компаніях.

Середні початкові зарплати для випускників STEM – між € 35 000 і € 40 000 на рік. Після 10 років професійного досвіду рівень заробітної плати зростає в середньому до € 70 000¹³.

Ми проаналізували два загальноєвропейські дослідження майбутніх потреб у кваліфікаціях: дослідження Європейського центру із розвитку професійної підготовки (European Centre for the Development of Vocational (CEDEFOP)) і галузеві дослідження у розрізі секторів¹⁴. Прогноз CEDEFOP розрахований на період до 2020 р. Він охоплює держави-члени ЄС, Норвегію, Швейцарію та враховує вплив фінансової кризи і подальшої глобальної рецесії. Основні дані щодо інтелектуального ринку праці такі:

- зростання попиту на професії, що вимагають висококваліфікованої розумової праці, і на професії, що потребують найпростіших навичок, тенденція до «поляризації професій»;
- потреба на висококваліфікованих/кваліфікованих працівників зростає значно швидше, ніж у минулому;

- потреба заміщення працівників (близько 73 млн. робочих місць) буде позитивною для всіх професій високої кваліфікації;

- протягом наступного десятиліття в Європі очікується відкриття близько 80 млн. вакансій;

- потреба на висококваліфікованих працівників зростає на 28 млн.;

- потреба на працівників з кваліфікацією середнього рівня зростає майже на 20 млн.;

- це збільшення буде компенсоване зменшенням майже на 33 млн. попиту на працівників із низьким рівнем кваліфікації;

- позитивна тенденція зайнятості прогнозується для сектора комунікацій, інформаційного сектора, досліджень і наукових розробок;

- висока ймовірність створення нових робочих місць в охороні здоров'я, соціальній роботі, культурі і спорті, але за цими напрямками в Європі навчається багато студентів, тож конкурентоспроможність емігрантів тут менша.

Загалом, європейська економіка рухається до глибшої спеціалізації і вищого професіоналізму, що вимагає висококваліфікованих вузькопрофільних, унікальних спеціалістів, які будуть затребувані на ринку праці незалежно від того, в якій країні вони народилися і здобули освіту.

Хоча конкурентоспроможність наших громадян на зовнішньому ринку праці висока, не можна стверджувати, що всі науковці, які виїжджають за межі країни, дійсно працюють за кордоном в якості наукових співробітників. В середньому більша частина інтелектуальних емігрантів під дією різних обставин влаштовуються на роботу не за спеціальністю. У світлі невідповідності кваліфікації мігрантів та роботи, яку вони виконують, можна говорити про втрати наукового потенціалу не лише для України, а й для світового співтовариства.

У сучасній науці зустрічаються думки про суттєві переваги від еміграції для країн-донорів (через посилення міжнародного співробітництва, прискорення розвитку усередині країни, інвестування зароблених за кордоном коштів у людський капітал і у розвиток приватного малого бізнесу, передачу на батьківщину науково-технічних знань тощо). Однак, все ж слід визнати, що наслідки інтелектуальної міграції значно вигідніші для країн-реципієнтів. Тому в загальному випадку кращим варіантом для країни є заохочення інтелектуальної імміграції, аніж підтримка конкурентоспроможності своїх громадян на зовнішньому ринку праці.

¹²Which occupations are in demand [Електронний ресурс] / Federal Ministry for Economic Affairs and Energy. – Режим доступу: <http://www.make-it-in-germany.com/en/working/which-occupations-are-in-demand>. – Назва з екрану.

¹³Там само.

¹⁴Попа А. Дослідження та аналіз вакансій і потреб у кваліфікованих кадрах у країнах ЄС, Республіці Молдова та Україні [Електронний ресурс] / А. Попа, Р. Колишко, Н. Попова, Ф. Панзіка // Міжнародна організація праці. – Будапешт, 2013. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_244735.pdf. – Назва з екрану.

Однак в Україні склалася нестандартна ситуація. З одного боку – небачене раніше посилення патріотизму і бажання працювати на європейське майбутнє країни, а з іншого – глибока економічна й політична криза, воєнний конфлікт, суттєве погіршення ситуації на ринку праці. Високоосвічені, мобільні, мотивовані громадяни, які люблять свою країну і бажають для неї кращої долі, часто не мають можливості адекватної трудової реалізації. Рішення про еміграцію, навіть тимчасову, ніколи не буває простим. Тим більш не просто знайти такі рішення, які б зменшили або розвернули міграційні потоки. Але для України це наразі дуже важливо, інакше можна втратити не тільки визнаних спеціалістів, але і найбільш талановиту молодь, яка б могла б створити майбутнє української науки, економіки і суспільства.

Найліпшим рішенням для України став би розвиток внутрішнього ринку висококваліфікованої, інтелектуальної праці на основі організаційних, технологічних і соціальних інновацій. Чітка інноваційна політика держави має супроводжуватися відповідною освітньою політикою. Навчання за спеціальностями, від яких залежить майбутнє вітчизняної економіки, має здійснюватися за кошти бюджету, в тому числі і для талановитої молоді з інших країн. Такі випускники повинні мати обов'язок працювати за державним розподілом кілька років після університету. За ці роки потрібно дати молодому спеціалісту можливість придбати квартиру (найімовірніше, в кредит), що створить умови для розширення сім'ї і надійніше закріпить цінного спеціаліста у країні. Звичайно, важливим залишається питання адекватної оплати висококваліфікованої праці, забезпечення справедливої диференціації заробітної плати, обґрунтованої складністю і важливістю виконуваних робіт.

Як тимчасове вирішення проблеми продуктивної зайнятості можна розглядати і короткочасну трудову міграцію, однак для її дієвості потрібно втілити ефективну політику повернення висококваліфікованих мігрантів, налагодити зв'язки з нашими вченими, що працюють за кордоном, активно залучати їх інтелектуальний потенціал до науково-освітнього процесу в Україні. Важливо створити, за прикладом Польщі, Угорщини та інших країн, де аналогічно спостерігалось різке зростання обсягів наукової еміграції, систему грантів, програми повернення інтелектуального капіталу, розробити й ухвалити двосторонні програми інноваційного розвитку за пріоритетними для України напрямками з різними країнами, залучати іммігрантів через співпрацю з діаспорою, здійснювати спеціальні заходи (освітньої, демографічної, фінансової політики) для зниження рівня еміграційних процесів, створити систему моніторингу за міграційним рухом населення. І найголовніше – негайно стабілізувати політичну ситуацію в країні, яка наразі залишається визначальним фактором обсягів еміграції.

Висновки. Проведене дослідження показало, що висококваліфіковані працівники з України мають високу конкурентоспроможність на міжнародному ринку

праці. Інтелектуальна міграція є важливою частиною міжнародних відносин, і важливим напрямом Євроінтеграції України. В сучасних умовах зростає потужний контингент висококваліфікованих українців за кордоном. Ці люди сприяють формуванню іміджу нашої країни як демократичної, розвинутої, з високою освітньою підготовкою населення. Наразі можливості саме інтелектуальної зайнятості за кордоном дуже високі, множаться програми залучення професіоналів, розвинуті економіки “полюють” на талановитих людей, починаючи з молоді, навіть ще на етапі навчання. Більш того, в майбутньому дедалі зростатиме потреба західного ринку праці на висококваліфікованих працівників, зокрема на наукових дослідників – передусім у природничих та інформаційній галузях.

Позитивний вплив активної трудової міграції наших громадян на їх особисте життя і на вітчизняну економіку важко заперечувати. Однак, як показало наше дослідження, цей сьогоднішній позитив несе загрозу суттєвих втрат у майбутньому – за рахунок зменшення інтелектуального капіталу, який без сумніву є найціннішим національним ресурсом. Тому необхідні заходи, що здатні загальмувати відтік інтелектуального капіталу з України нині і посилити її інтелектуальний потенціал в майбутньому. Це потребує збільшення обсягу видатків з державного бюджету на наукову та освітню діяльність, на інноваційні розробки, створення робочих місць у нових перспективних галузях економіки, формування високого та стабільного попиту на висококваліфікованих фахівців. З огляду на критично складну політичну й економічну ситуацію, першочерговими мають стати заходи, які не потребують суттєвих витрат – угоди про міжнародне співробітництво у високотехнологічних напрямках, створення умов для поєднання роботи за кордоном і на батьківщині для висококваліфікованих науковців, вирішення правових питань відшкодування державних інвестицій в людський капітал при еміграції працівника, закріплення молоді в Україні за допомогою освітніх і житлових кредитів, які частково погашаються роботодавцями або державою за умови роботи у пріоритетних галузях тощо.

Крім того, треба дбати про підвищення престижу професії науковця, впроваджувати мотиваційні методи, організовувати конкурси найкращих наукових розробок з наступним тендером для їх фінансування (в т.ч. із залученням закордонних інвесторів). В Україні потрібно здійснювати активні дії щодо формування ефективного ринку інтелектуальної власності. Важливою складовою є формування у громадян почуття національної гідності, гордості за наукову еліту. Треба популяризувати у ЗМІ успіхи талановитих науковців, зокрема молодих. Україна має шанс відкрити собі шлях до зростання як незалежна, цивілізована, високорозвинута європейська країна, і у досягненні цієї мети першочергова роль належить інтелектуальному капіталу, який потрібно не лише зберігати, але й примножувати.